

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 338

В.М. Анікеєнко

кандидат наук з державного управління
голова Вінницької державної адміністрації Вінницької області

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

У статті визначено сутність виробничої інфраструктури аграрних підприємств та проаналізовано сучасні наукові підходи до тлумачення змісту цього поняття. Запропоновано класифікацію виробничої інфраструктури агропромислового комплексу. Розглянуто підходи щодо структурної будови агропромислового комплексу як відтворювально-господарської системи.

Ключові слова: виробнича інфраструктура, агропромисловий комплекс, виробництво, процес, механізм.

I. Вступ

Процес становлення й розвитку аграрного сектора країни відбувався досить динамічно, однак не завжди мав послідовний характер, що призвело до виникнення серйозних ускладнень у перебігу цього процесу. Так, ще не вирішено проблему матеріально-технічного забезпечення й виробничого обслуговування сільськогосподарського виробництва, не досягнуто паритету цін на сільськогосподарську й промислову продукцію, недостатня державна підтримка сільськогосподарського товаровиробника. Унаслідок цього відбувся різкий спад виробництва сільськогосподарської продукції, наявна нестабільність показників окремих областей і регіонів, критичною стає обмеженість матеріально-технічних ресурсів, інновацій, відтворювальних процесів у рослинницькій і тваринницькій підгалузях.

Питанням виробничої інфраструктури АПК присвячені наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: О.В. Антонець, М.А. Белов, І.К. Бистряков, М.Й. Хорунжий, Л.Г. Чернюк та ін.

II. Постановка завдання

Метою статті є визначення сутності виробничої інфраструктури аграрних підприємств та аналіз сучасних наукових підходів до тлумачення змісту цього поняття, а також обґрунтування авторського підходу до класифікації виробничої інфраструктури.

III. Результати

У вітчизняній економічній літературі щодо поняття інфраструктури немає єдиної думки. Найбільш узагальненим визначенням, на наш погляд, можна вважати таке: "Інфраструктура – це сукупність допоміжних

галузей (підгалузей) виробничої й невиробничої (соціальної) сфери" [3, с. 222]. У більшості трактувань перелічується необхідний, на погляд їхніх авторів, набір галузей; а розбіжності щодо складу галузевих наборів призводять до неоднозначного розуміння.

Так, В. Ільяшенко виробничою інфраструктурою називає комплекс галузей господарства, які обслуговують промислове й сільськогосподарське виробництво, а саме: будівництво доріг, каналів, водойм, портів, мостів, аеродромів, складів, енергетичне господарство, залізничний транспорт, зв'язок, водопостачання й каналізацію, професійну освіту, видатки на науку, охорону здоров'я тощо. Спроби перелічити галузі, як правило, призводять до розмитості визначення, у результаті чого губиться сутність самої категорії [2].

Одні автори, намагаючись уникнути цього, розглядають інфраструктуру як допоміжний вид діяльності, спрямований на обслуговування головного об'єкта, хоча в такому разі губиться конкретизація об'єктної структури й не зрозуміло, що є головним об'єктом.

Інші тлумачать її як "систему галузей і служб, що задовольняє потреби виробництва й населення (дороги, склади, транспорт, комунальне, побутове обслуговування тощо)" [3]. Таке визначення більшою мірою відображає структурні й функціональні аспекти цієї категорії.

Незважаючи на ряд переваг, вищевказані дефініції обмежені включенням елементів виробничої й соціальної сфер, що не відображає повною мірою економічних функцій інфраструктури загалом і таких важливих елементів макроекономічної системи, як інституціональної, фінансових інфраструктур

тощо. На наш погляд, інфраструктура в ринковій економіці являє собою специфічну підсистему взаємозалежних інститутів, цільовою функцією якої є створення загальних умов для функціонування економічних суб'єктів на різних ринках, що дає змогу розглядати її як комплекс виробничої, кредитно-фінансової, інституціональної, комерційної, соціальної, екологічної й інформаційної інфраструктур.

Дослідники вважають, що інфраструктура – це комплекс матеріальних і нематеріальних умов нормального функціонування виробництва, трактують її як фактор, що забезпечує зовнішні умови виробництва продуктів.

Інфраструктура, на наш погляд, являє собою комплекс галузей виробництв, покликаних забезпечувати нормальні умови відтворення продукту й навколишнього середовища. Вона сприяє ефективному функціонуванню будь-якої господарської системи, у тому числі АПК, шляхом реалізації технологічних, виробничих, економічних та організаційних зв'язків, що виникають у процесі виробництва, виконує першорядні функції систем єдиного ринкового господарського механізму. Інфраструктура пов'язує в єдине ціле всі галузі економіки, економічні райони, області, регіони країни, виступає одним з важливих факторів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва й зростання його ефективності. Своєчасна доставка сировини, матеріалів, готової продукції багато в чому визначає обсяг ресурсів, які перебувають у господарському обороті. Головною передумовою системного становлення галузей інфраструктури є загальне зростання економічного потенціалу країни. Необхідність більш швидкого розвитку інфраструктур АПК викликана зміною факторів зростання галузей і сфер, що входять до її складу. В умовах розвитку ринкових відносин істотно змінилися функції галузей і служб інфраструктури. Сьогодні відсутня централізовано-розподільна система постачання сільського господарства матеріальними ресурсами, технікою, устаткуванням [1].

Найважливішим завданням інфраструктури матеріального виробництва є поступове вивільнення сільськогосподарських підприємств від виконання функцій з обслуговування виробництва й зосередження зусиль на основній виробничій діяльності. Інфраструктура покликана створювати умови для нарощування обсягів виробництва та поліпшення якості основних видів сільськогосподарської продукції. Самостійно не виробляючи кінцевої продукції, галузі й служби інфраструктури значною мірою забезпечують ефективне функціонування всього відтворювального процесу.

Інфраструктура сприяє в підготовці кадрів і у відтворенні трудових ресурсів для АПК. Економісти, що зводять функції інфра-

структури до виробничого обслуговування, функцій сервісу, звужують межі цього поняття. Безпосередньо з функціями надання послуг пов'язана роль тих ланок виробничої інфраструктури, які, діючи в межах сфер безпосереднього виробництва, виконують стосовно основних виробництв підсобні, додаткові функції забезпечення їх нормальної діяльності. Інфраструктура виступає засобом інтеграції окремих ланок та сфер у якусь єдність, надаючи останньому динамізму. Економічні суб'єкти перебувають у перманентній взаємодії один з одним, завдяки чому налагоджують економічні й господарські зв'язки, забезпечують поставку та реалізацію готової продукції, виходячи на ринки постачання й збуту.

Межі взаємодії господарюючих суб'єктів у різних галузях економіки детермінують створення відповідних систем інститутів. Елементи взаємодії суспільства з економічною системою визначаються набором інституціональних обмежень, що зумовлюють спосіб функціонування економічної системи.

Економічну основу відносин між виробниками сільськогосподарської продукції й ланками агросервісного обслуговування становлять функціональні партнерські зв'язки, реалізація яких породжує сервісно-обслуговуючі види інфраструктурної діяльності. Наприклад, правила й закони як інститути регулювання діяльності виробничої інфраструктури регіонального АПК у поєднанні з процедурами, розробленими адміністративними структурами, будуть більш ефективно впливати на відтворювальний процес сільськогосподарських товаровиробників.

Доцільно розглянути інфраструктурні види діяльності з погляду їхнього впливу на виробничий процес [2].

До складу інфраструктури АПК входять виробнича, соціальна й природоохоронна підсистеми. Особливу увагу варто приділити формуванню тих інститутів виробничої інфраструктури, що включають галузі, які забезпечують нормальне функціонування засобів виробництва й сприятливе збереження їхнього діючого стану протягом тривалого часу.

На нашу думку, до складу виробничої інфраструктури АПК входять галузі, що обслуговують безпосередньо сільськогосподарське виробництво: транспорт виробничого призначення, ремонтні майстерні, складське й холодильне господарство, система комунікацій, поштовий телеграфний зв'язок, лінійні передачі електроенергії, станції технічного обслуговування, науково-виробничі лабораторії, обчислювальні центри. Крім того, сюди необхідно включити підрозділи спеціального обслуговування, такі як: служба захисту рослин, агротехнічна, ветеринарна, запліднення, ремонтно-технічна, юридична, наукова й інформаційна (див. рис.).

Рис. Склад виробничої інфраструктури

На рисунку виділено категорії та інститути виробничої інфраструктури регіону, що впливають на відтворювальний процес в АПК та відображають взаємодію виробничої, природоохоронної й соціальної інфраструктур. Такий підхід може стати основою для подолання практики некоректного, з наукової точки зору, використання понять “соціальна сфера” та “інфраструктурні галузі” в законодавстві [1].

Проблематика розвитку інфраструктури в економічному плані вивчена недостатньо. Сьогодні саме наявність інфраструктурних дефіцитів стає одним з головних обмежень економічного зростання.

З погляду інвестиційної привабливості і виробнича, і соціальна інфраструктури неоднорідні за своїм складом, включають як прибуткові напрями економічної діяльності, так і ті, що володіють високим народногосподарським ефектом, але не забезпечують окупності. Проектний підхід – головний в управлінні інвестиційною діяльністю в народногосподарському інфраструктурному комплексі.

Кризові явища у вітчизняній економіці в реформаційний період виразилися в погіршенні ситуації у сфері інфраструктури. Обсяги нового будівництва в більшості її галузей зменшилися, а зношування основних фондів посилилося. Загострення інфраструктурних дефіцитів останніми роками може стати серйозною перешкодою економічному зростанню. Ми наводимо й обґрунтовуємо необхідність переходу до нової регіональної політики, що бере за основу не згладжування розривів на рівні бюджетних видатків, а довгострокову стратегію інфраструктурної облаштованості регіонів і розвитку людського капіталу.

На формування виробничої інфраструктури впливає багато факторів. Залежно від різних елементів, що діють на розвиток виробничої інфраструктури регіону, можна виділити такі її групи: географічні, природно-географічні, економічні, технологічні, право-

ві (політико-правові) і соціокультурні. У межах названих груп відповідно до сфери дії всі фактори стосовно інфраструктурної підсистеми виробничого комплексу регіону діляться на зовнішні, що виникають в економічній системі регіону, і внутрішні, що виявляються на рівні суб'єкта виробничої інфраструктури. За напрямом впливу фактори, що впливають на формування й розвиток виробничої інфраструктури регіону, доцільно розглядати в двох аспектах: стимулювальні та стримувальні.

Блок природно-географічних факторів містить у собі підгрупи природнокліматичних, ресурсних, географічних і екологічних факторів, які прямо або опосередковано впливають на систему виробничої інфраструктури. Як правило, їхній вплив відносять до зовнішнього середовища. Природнокліматичні структури й ресурсний потенціал визначають структуру промислового виробництва, сільського господарства, вартість будівельних робіт і специфіку галузей, які їх обслуговують. Так, у гірських районах головну роль відіграють автомобільний транспорт, виробнича інфраструктура гірничодобувної промисловості й тваринницьких господарств.

Економічні фактори, що впливають на виробничу інфраструктуру, становлять найбільш значний блок, що складається із зовнішніх і внутрішніх факторів. До зовнішніх належать різноманіття форм власності; рівень розвитку економічної системи й господарських зв'язків; ринкова кон'юнктура; інвестиційна політика; заходи демонополізації економіки; податкова політика; державна підтримка; стан інституціональної інфраструктури; стан підприємств матеріального виробництва; фінансова політика держави.

Особлива роль серед факторів розвитку інфраструктури АПК відводиться правовим, політичним, соціокультурним, географічним умовам, стану доріг і типу покриттів, місцезна-

ходженню підприємств, розміщенню виробничих об'єктів, застосовуванню технологій, рівню спеціалізації й концентрації виробництва. Від них залежить як склад виробничої інфраструктури загалом, так і розміри внутрішньогосподарських підрозділів та специфіка функціональної діяльності підприємств.

Процес формування інфраструктури як відносно самостійної сфери суспільного виробництва пройшов ряд етапів, які визначаються великими віхами в суспільному поділі праці. Так, відокремлення ремесла від землеробства, або другий великий суспільний поділ праці, викликала поява міст, що об'єктивно сприяла посиленню поділу праці й відокремленню міста від села, а також розвитку об'єктів інфраструктури.

Формування й розвиток інфраструктури в аграрному секторі – обов'язкова умова ефективною взаємодії суб'єктів основного й допоміжного виробництва, що пов'язує попит та пропозицію, забезпечує перетворення всіх видів ресурсів на фактори виробництва, сприяє створенню загальних передумов відтворювального процесу, зростанню й розвитку агропромислового виробництва, що виступає найбільш істотною ознакою, яка конкретизує її економічну природу.

У виробничій інфраструктурі вже в процесі праці відбувається поділ на основні й допоміжні дії, хоча в цьому разі вона ще не стосується безпосередньо продукту, оскільки відносини складаються всередині діяльності одного виробника. З розвитком кооперації й появою різних форм підприємств відбувається відокремлення допоміжних функцій, які потім персоніфікуються. У такому разі можна розглядати не самі дії, а діяльність стосовно продукту. Подальший розвиток ринку, розширення меж товарно-грошових відносин привели до виокремлення виробництва допоміжних послуг з рамок споживачів у спеціалізовані фірми. Так утворилася зовнішня й внутрішня виробнича інфраструктура. Перша складається з незалежних спеціалізованих підприємств, а друга – з виробників допоміжних послуг у межах основного виробництва.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що при суспільному поділі праці відбувається персоніфікація окремих функцій у процесі виділення основного й допоміжного виробництва, між якими виникають відносини.

Інститути інфраструктури – невід'ємний елемент ринку, відповідно, її вивчення необхідно для встановлення стабільного розвитку й оптимізації функціонування на основі різних законів ринку, ринкових механізмів, що забезпечують процес руху товарів, задовольняють потреби населення, регулюють соціальну та природоохоронну сферу суспільства. У централізовано-розподільній системі продукт розподілявся централізовано за до-

помогою інститутів, що сприяють його просуванню від виробника до кінцевого споживача.

Інфраструктура АПК забезпечує ефективну діяльність підприємств і організацій та орієнтована на одержання більшої кількості кращої якості їхніх кінцевих продуктів. Валове виробництво сільськогосподарської продукції в кінцевому підсумку залежить як від рівня забезпеченості галузі основними виробничими фондами й оборотними засобами, технікою, устаткуванням, трудовими ресурсами, так і від рівня розвитку обслуговуючих виробництв та служб. Серед них важлива роль відводиться таким службам, як агрохімічна, зооветеринарна, консультативна, інформаційна [2].

Визначення місця інфраструктури в системі господарського механізму АПК і її зв'язків з іншими елементами системи господарювання здійснено нами з використанням сформованих підходів до аналізу структури АПК.

На відміну від інших сфер АПК, інфраструктура:

- по-перше, являє собою збірний блок, що включає різні галузі, виробництва й види діяльності, що дає змогу говорити про інтегральну інфраструктуру комплексу;
- по-друге, її зв'язок з іншими складовими АПК здійснюється переважно на основі функціонального поділу праці;
- по-третє, на функціонування інфраструктури впливають процеси циклічності, характерні для сільськогосподарського виробництва, що визначають і відповідний ритм діяльності пов'язаних з ним галузей інфраструктури. Елементи інфраструктури неоднаково впливають на виробничий процес і посідають відповідне місце в системі загального виробничого відтворення.

Розгляд умов формування виробничої інфраструктур АПК у системі територіально-організаційного розміщення виробництв дасть змогу виділити їх взаємозумовлені й взаємозалежні якісно-кількісні характеристики двох основних компонентів зовнішнього (фактори формування) і внутрішнього (фактори розвитку) середовища. Перше, з одного боку, перебуває під впливом макроекономічних (екзогенних) факторів, а з іншого – залежить від специфіки виробництва, організаційної активності й підприємницької раціональності в діяльності інфраструктурних елементів (ендогенні фактори).

За типом чинних законів виробничу інфраструктуру можна віднести до систем, у яких внутрішній стан більшою мірою залежить від впливів зовнішнього середовища. Найбільш яскраво це простежується при впливі інституціональної структури економіки на виробничу інфраструктуру. Так, на роботу транспортних фірм великий вплив

справляє державне регулювання тарифів на перевезення, що призводить до збитковості багатьох фірм, відсутності цінової конкуренції й необхідності державних субсидій у цю сферу. Однак поряд з негативним моментом можна відзначити й позитивні. Державне регулювання транспортних тарифів дає змогу суб'єктам уникнути різких стрибків цін на вантажні перевезення, а транспортним організаціям – одержувати державні субсидії, субвенції, дотації.

Ринкова економіка висуває особливі вимоги до послуг виробничої інфраструктури регіону, оскільки від цього безпосередньо залежить економічна діяльність усіх підприємств, організацій, а непрямо – рівень життя його населення. Для ринкової економіки, що нормально функціонує, потрібні резерви всіх видів ресурсів, й інфраструктурні потужності не є винятком. На думку багатьох фахівців, резерв потужностей виробничої інфраструктури повинен перебувати на рівні 30–35% від споживаної потужності, в іншому разі порушуються взаємодії суб'єктів відтворювального процесу, ритмічність постачання підприємств; зриваються строки поставок вантажів за контрактами; ускладнюється виконання господарських договорів.

Виробнича інфраструктура бере участь у формуванні витрат корисності товару основного виробництва, що в ринкових умовах впливає на вартість і споживчу вартість основного товару або на її корисність і витрати.

Усі види суспільно необхідної інфраструктурної діяльності здійснюються у вигляді різноманітних утилітарних і кінцевих послуг, особливості яких виявляються в такому:

- невідповідність визначальним матеріально-речовинним ознакам матеріального виробництва;
- є необхідною умовою для нормального здійснення іншої діяльності, без якої остання або взагалі неможлива, або недостатньо ефективна;
- збіг у змісті й часі сервісного обслуговування й споживання надаваної послуги;
- наявність об'єкта обслуговування;
- характер і рівень позитивного впливу на обслуговуючий проект інфраструктурних послуг;
- неможливість фізичного нагромадження як інфраструктурних, так і будь-яких інших послуг.

Оскільки матеріальне виробництво вважалось основним джерелом не тільки матеріальних благ, а й значною мірою матеріалізованого національного багатства, то одночасно слугувало базою для збільшення потреб суспільства. Суспільна праця в цій сфері вважається виробничою, що створює економічний потенціал у вигляді коштів, об'єктів, предметів праці й нагромаджує їх у вигляді необхідних виробничих і товарних

запасів. Тому й усі галузі виробничої інфраструктури, які обслуговують матеріальне виробництво та підвищують його ефективність, належать до продуктивної діяльності.

Виробнича інфраструктура забезпечує суспільне виробництво й невиробничу сферу всіма необхідними матеріальними ресурсами у вигляді продукції виробничо-технічного призначення й засобів праці (знаряддя праці, об'єктів і предметів праці). Там, де останні призначені для суспільного й, насамперед, матеріального виробництва, вони стають засобами виробництва [3, с. 223–224].

Загалом можна сказати, що кожна підсистема основного виробництва інфраструктурного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників відіграє важливу роль окремо, але їхня ефективність значно зростає в комплексі, оскільки ефективність функцій кожної підсистеми основного виробництва при забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників сировинними ресурсами значно підвищується при взаємному застосуванні й використанні їх певного набору.

IV. Висновки

Поступальний розвиток аграрної економіки, її соціальної та виробничої інфраструктури вимагає чіткого уявлення про наявні можливості сільських будівельних організацій, уміння правильного розподілу їх ресурсного потенціалу, вибору перспективних напрямів розвитку соціальної й виробничої сфери села. Розгляд теоретичних основ розвитку соціальної та виробничої інфраструктури АПК в сучасних умовах показав, що:

- в умовах ринку ряд технологічних функцій, які раніше виконувалися безпосередньо в аграрній сфері, відокремилися від неї й закріпилися за відповідними промисловими, торговими та сервісними галузями, які прийнято називати інфраструктурою. В ієрархії організаційної системи інфраструктури аграрної сфери провідне місце посідають соціальна та виробнича інфраструктура, що мають найбільший вплив на виробництво сільськогосподарської продукції;
- розвиток виробничої й соціальної інфраструктури має бути спрямований не стільки на збільшення окремих кількісних показників сільськогосподарського виробництва, скільки на здатність аграрного сектора до розширеного відтворення, досягнення більш повного задоволення соціальних потреб і якості життя сільського населення, збереження й примноження об'єктів інфраструктури. У зв'язку із цим особливого значення набуває відродження сільського будівництва як необхідної умови ефективного розвитку соціальної та виробничої інфраструктури АПК;

- розгляд теоретичних підходів до структурної побудови агропромислового комплексу як відтворювально-господарської системи дав змогу визначити місце й роль елементів соціальної та виробничої інфраструктури в системі господарського механізму АПК і їх взаємозв'язку з іншими елементами системи господарювання. Із цих позицій сільське будівництво виступає як найважливіша умова розвитку соціальної та виробничої інфраструктури АПК (фондоутворювальні функції), а окремі його підрозділи функціонують як елементи соціальної й виробничої інфраструктури АПК;
- аналіз особливостей вітчизняного економічного середовища в аграрній сфері дав змогу виявити проблеми та тенденції розвитку сільського будівництва в сучасних умовах. Отримані результати свідчать про незадовільний стан сільського будівництва, яке на сучасному етапі свого розвитку не відповідає вимогам підне-

сення агропромислового виробництва, ефективного функціонування соціальної й виробничої інфраструктури АПК.

Список використаної літератури

1. Атамас О.П. Сутність та класифікація виробничої інфраструктури АПК [Електронний ресурс] / О.П. Атамас // Ефективна економіка. – 2011. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=826>.
2. Ільяшенко В.А. Державна підтримка інституціональних перебудов у сфері товарного обігу [Електронний ресурс] / В.А. Ільяшенко // Електронний збірник наукових праць НАДУ. – 2006. – № 1. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-1/txts/GALUZEVE/06ivasto.pdf>.
3. Лузан Ю. Україна на шляху до СОТ: сільськогосподарський аспект / Ю. Лузан // Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі. – К. : Альфа-принт, 2003. – С. 221–226.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2013.

Аникеенко В.Н. Механизм формирования государственной политики развития инфраструктуры аграрного рынка

В статье определена сущность производственной инфраструктуры аграрных предприятий и проанализированы современные научные подходы к трактовке содержания данного понятия. Предложена классификация производственной инфраструктуры агропромышленного комплекса. Рассмотрены подходы к структуре агропромышленного комплекса как воспроизводственно-хозяйственной системы.

Ключевые слова: производственная инфраструктура, агропромышленный комплекс, производство, процесс, механизм.

Anikeenko V. Mechanism of public policy development agricultural market infrastructure

Progressive development of agricultural economics, its social and production structure needs direct conception about available possibilities, village building organizations, ability of the right distribution of their resource potential, choose of perspective ways of development of social and production sphere of the village. Investigation of theoretical basics of development of the social and production structure agro-industrial complex in contemporary conditions allowed making such conclusions.

In market conditions a line of technological functions which were made beforehand directly in agricultural sphere, separated from it and attached to industrial, trade and service branches, which are adopted to be called substructure. In the hierarchy of organization system infrastructure of agrarian sphere leading space is occupied by social and production infrastructure which have the biggest influence on producing agricultural products.

The development of production and social structure should be oriented not mostly on increasing individual indexes of agricultural production but on the ability of agricultural sector to wide reproduction, achievement more full satisfaction of social needs and the quality of living of country population, preservation and multiply objects of the infrastructure.

Investigation theoretical approaches to structural contracture of agro-industrial complex as reproductive economical system allows to find the place and role of the elements of social and production structure in economical mechanism of agro-industrial complex and their interconnection with other elements of agricultural system.

Analysis peculiarity of national economical environment at agrarian sphere allowed finding problems and tendency of development of village building at the contemporary time. The results show unsatisfactory condition of village building, which at the contemporary time of its development doesn't fit the request of increasing agro industrial production, effective functioning social and production structure of agro-industrial complex.

Key words: production structure, agro-industrial complex, production, process, mechanism.